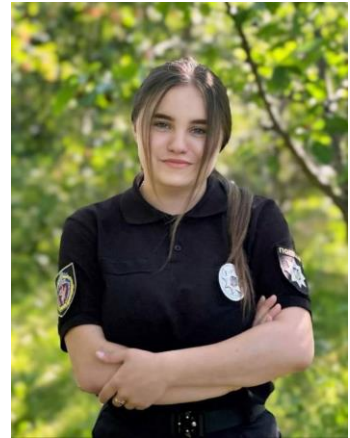

Іван Васильович КРИЦАК,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

Анна Анатоліївна ГАВРИСЬ
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

РОЛЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ КАСАЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ У ПІДГОТОВЦІ ПРАВНИКІВ- ПРАВООХОРОНЦІВ У ЗВО МВС

Судова практика займає чільне місце у розумінні/тлумаченні норм кримінального права. Хоча офіційно судовий прецедент не є джерелом права в Україні, однак у реальності, спираючись на ЄДРСР, тобто рішення попередніх судів завжди є можливість зважити усі «за» і «проти» з метою однакового і правильного розуміння та застосування; справедливого, доцільного та необхідного призначення покарання й винесення індивідуально-владного рішення по справі – вироку, який і буде кінцевим вердиктом у судах загальної юрисдикції до моменту його оскарження у вищестоящих апеляційній та касаційній інстанції, а також ЄСПЛ, МКС тощо.

Виникає запитання, чому дедалі частіше наші громадяни звертаються до міжнародного комерційного арбітражу шукаючи захисту своїх прав. Тому, що вони не довіряють національним українським судам, де діє корупція та все

взаємопов'язано між собою. З іншого боку, така корумпованість присутня і в інших країнах, коли є можливість вплинути на суд в Італії, Британії чи багатьох інших країнах. Все у цьому світі відносно та тісно взаємопов'язане/переплетене між собою. Ще однією дилемою є практика визнання рішень іноземних судів на засадах міжнародного принципу «взаємності та ввічливості», який не завжди спрацьовує у вітчизняних реаліях.

Ключові слова: *судова практика, кримінальне право, судова система, правова система, тіньовий звіт, освітній процес, якість освіти.*

Постановка проблеми. Повторення – це матір навчання, так говорить народна мудрість. За нинішніх умов великих потоків інформації сучасна людина стає дещо задурманеною. А тому виокремити найбільш раціональне зерно, запам'ятати його, утримати у пам'яті є одним із непростих завдань. Тут виникає важливе запитання: яким повинен бути викладач з кримінального права? Скоріше як лікар-хірург, який не має права на помилку та в долі секунди повинен прийняти доленосне рішення, особливо коли фонтан крові з аорти може сягати 16 метрів. Тоді вже не має часу думати й слід спрацювати інстинктивно. Якщо такі знання закарбовані у серці юриста, викладача-лектора, тоді його будь-які виступи, лекції чи семінарські заняття будуть надзвичайно цікавими, адже кожен лектор архітектор, і ніколи не знаєш, який приклад із життя чи судової практики прийдеться застосувати, щоб утримати аудиторію. Цим прийомам педагогічної майстерності передує велика праця над собою з метою постійного вдосконалення. З іншого боку викладач з кримінального права, який готує майбутніх юристів, адвокатів, слідчих, прокурорів, суддів, може бути прирівняним до математика, який не має права на помилку, адже повинен зважити скільки обставин за і проти, а ще крім усього сказаного особу кримінального правопорушника (ст. 65 КК України), щоб не схибити та розвинути найтонші детермінанти юридичної та людської логіки, лиш би вийти переможцем, не втратити високі якості людини.

Бачимо, що закон може бути за тих чи інших соціальних умов не те, що не справедливим, а безглуздим, коли він приймається органами влади, однак повністю суперечить народній волі, що спричиняє бунт та обурення у свідомості багатьох. Таких прикладів в історії та сьогоденні дуже багато, зокрема закон про «десять колосків», коли людина викрадає горстку зерна заради того, щоб прогодувати 10 голодних дітей. Японська та світова кінематографія багата такими прикладами, що висвітлюють кримінологічні позиції тієї чи іншої життєві ситуації. Тому юристом повинні керувати дві складові: професіоналізм та людяність, як права і ліва рука, щоб ніколи не безчестити вказану професію, навіть якщо прийдеться зняти мантію чи мундир, щоб висловити свою збуреність державній владі, несправедливим законам, особливо коли йдеться про найсвятіше, релігійні цінності, що зачіпають до глибин серця і душі, є вистражданими та найсокровеннішим, що може бути у людини. Саме тому релігійні/священні війни є

найстрашнішими у світі, адже йде боротьба до останнього з молитвою на устах. Як відомо з канонічного права, яке споконвіку було особливо авторитетним у Київській Русі, й надто, що стосується інституту сім'ї, як малої держави, що формує загальне державне життя, – найвища влада у цьому земному світі передана Ісусом Христом апостолам та єпископам, яка повинна спрямовувати волевиявлення державних мужів у правильне русло, не боячись, сказати правду, постраждати за христову Істину. Тому симфонія та гармонія церковної та світської/державної влади може бути хорошою моделлю державно-церковних відносин, що здатні зробити неабиякий вплив в етиці та моралі поведінки посадовця й людини щодо всього кращого і святого в державно-політичному та суспільному житті. Утримання засадничих передумов розвитку кримінального права у його ціннісно-духовному руслі та єдності із суспільною мораллю є одним з важливих завдань реформування вітчизняного кримінального законодавства, практики його застосування. І цей процес цілком закономірно потребуватиме фахових правозастосувачів, що актуалізує питання про використання передового досвіду Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду для підготовки правників-правоохоронців у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) зі специфічними умовами навчання в системі МВС України.

Проблеми удосконалення кримінально-правової політики України у її реальному вимірі, в контексті формування особливого типу правового мислення у правоохоронців неодноразово ставали предметом уваги Ю. В. Бауліна, О. М. Литвинова, М. І. Мельника, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка та інших дослідників. Водночас сучасний період державотворення, гострокризова її фаза, пов'язана із необхідністю протидіяти російській агресії ставить на порядок денний принципів питання щодо зміни парадигми правозастосування та, відповідно, належної підготовки кадрів – носіїв фахової правосвідомості.

Мета статті – виявити та обґрунтувати перспективні напрями використання практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у підготовці правників-правоохоронців у ЗВО МВС

Виклад основного матеріалу. Як відомо, судова система в Україні поділяється на суди загальної та конституційної юрисдикції. Виникає запитання, яка роль конституційної юрисдикції щодо прийняття рішень у кримінальних провадженнях та як судова практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду співвідноситься з практикою Конституційного Суду України?

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Конституційний Суд України не входить до системи судів загальної юрисдикції. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Систему судів загальної юрисдикції утворюють: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд. Конституційний Суд України здійснює юрисдикцію лише щодо

нормативних актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України і Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Перевірку індивідуальних актів зазначених органів здійснюють суди загальної юрисдикції.

Конституційна юрисдикція в Україні, представлена Конституційним Судом України (КСУ), що має важливу роль у контексті кримінальних проваджень. Основна функція КСУ – забезпечення конституційного контролю за відповідністю законів і інших нормативно-правових актів Конституції України, що впливає на законодавчу базу і правозастосування в кримінальній юстиції. Проте КСУ не вирішує конкретних кримінальних справ та не надає безпосередньо оцінок щодо фактів у конкретних кримінальних провадженнях. Роль КСУ полягає в іншому:

- *визнання неконституційними положень законів.* КСУ може визнавати неконституційними ті чи інші положення КК України або інших законів, що регулюють кримінальну відповідальність. Якщо таке рішення ухвалено, відповідні норми втрачають силу, і це зобов'язує суди загальної юрисдикції, включаючи Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (ККС ВС), припинити їх застосування.

- *тлумачення Конституції та гарантій прав і свобод.* КСУ надає офіційні тлумачення положень Конституції, що мають важливе значення для захисту прав людини у кримінальних провадженнях. Наприклад, тлумачення права на захист, презумпції невинуватості або гарантій недоторканності особи можуть впливати на оцінку суддями загальної юрисдикції певних процесуальних і матеріальних аспектів кримінальних справ.

- *захист конституційних прав учасників кримінальних проваджень.* КСУ може розглядати конституційні скарги від фізичних осіб, якщо вони вважають, що певний закон або нормативний акт порушує їхні конституційні права. Це рішення впливає на судову практику ККС ВС, адже зобов'язує його враховувати такі рішення і забезпечувати відповідність норм кримінального права конституційним принципам.

Взаємодія судової практики ККС ВС і КСУ. ККС ВС у своїй діяльності обов'язково враховує рішення КСУ. Якщо КСУ визнає певні положення неконституційними, суди загальної юрисдикції, включаючи ККС ВС, повинні змінювати свою практику відповідно до нових конституційних стандартів. Це може вплинути на перегляд судової практики або навіть перегляд раніше ухвалених рішень у кримінальних справах, якщо ці рішення ґрунтувалися на нормах, які втратили чинність. Водночас, ККС ВС може виступати ініціатором звернень до КСУ, якщо виникають сумніви щодо конституційності певних положень кримінального законодавства.

Тому практика КСУ формує загальну конституційну рамку для кримінального права та процесу, а ККС ВС забезпечує її дотримання та адаптацію через свої рішення у кримінальних справах.

Яка роль Великої Палати Верховного Суду у судовій практиці Касаційного Кримінального Суду? Велика Палата Верховного Суду є

своєрідним касаційним судом, який вирішує юридичні спори за наявності конфлікту юрисдикцій, що є особливо важливим для сталості та єдності правосуддя в Україні через видання рішень-дайджестів.

Велика Палата Верховного Суду (ВП ВС) виконує важливу роль у практиці Касаційного кримінального суду (ККС), забезпечуючи єдність судової практики та вирішуючи питання щодо виключності та неоднозначності тлумачення норм права. Основні функції та завдання ВП ВС:

- *забезпечення єдності судової практики.* ВП ВС розглядає справи, коли існує неоднозначна чи суперечлива судова практика між різними палатами Верховного Суду (зокрема, між колегіями ККС) або коли потрібно вирішити питання, що має фундаментальне значення для правозастосування.

- *розгляд справ за виключними обставинами.* Звернення до ВП ВС можливе у випадках, коли нововиявлені чи виключні обставини потребують перегляду рішень касаційної інстанції або коли в процесі касаційного провадження виявляються правові позиції, що суперечать одна одній.

- *захист конституційних прав і свобод.* ВП ВС займається справами, що мають особливу важливість для забезпечення прав людини, що можуть мати прецедентний вплив на майбутні рішення касаційної інстанції. Зокрема, це включає випадки, коли необхідно захистити права обвинувачених і потерпілих у кримінальних провадженнях.

- *інтерпретація норм права в контексті практики ЄСПЛ.* ВП ВС враховує міжнародні стандарти захисту прав людини, зокрема рішення Європейського суду з прав людини, що є важливими для забезпечення відповідності національної судової практики європейським правовим стандартам.

- *правозастосування у справах, де піднімаються важливі питання права.* У випадках, коли йдеться про застосування нових чи недостатньо визначених норм кримінального права, ВП ВС формує правові позиції, які надалі використовуються як керівні для судів нижчих інстанцій, зокрема ККС.

Таким чином, Велика Палата Верховного Суду сприяє розвитку стабільної і послідовної практики в Касаційному кримінальному суді, особливо в питаннях, що потребують авторитетного тлумачення або стосуються неоднозначних аспектів кримінального права.

Як співвідносяться між собою місцеві суди, апеляційні суди, Верховний Суд, Конституційний Суд України, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Міжнародний кримінальний суд (МКС) та інші міжнародні судові інституції у контексті їхньої юрисдикції, призначення та основних функцій:

- *місцеві суди* – це суди першої інстанції в Україні, що розглядають більшість справ, що стосуються адміністративних, цивільних, кримінальних, господарських та інших порушень законодавства. Вони є основною ланкою судової системи, де розпочинається розгляд справ, і їхні рішення можуть бути оскаржені до апеляційного суду;

- *апеляційні суди* – це наступна інстанція, що переглядає рішення місцевих судів, якщо сторони подали апеляцію. Апеляційні суди можуть змінити, скасувати або залишити в силі рішення судів першої інстанції, забезпечуючи таким чином додатковий рівень захисту прав учасників процесу;

- *Верховний Суд* – це найвища судова інстанція в Україні, що здійснює касаційний перегляд рішень апеляційних судів. Верховний Суд забезпечує однакове застосування норм права на всій території України, а також має можливість виносити постанови, що враховуються судами нижчих інстанцій. У випадку незгоди з рішенням Верховного Суду, справу можна передати до ЄСПЛ, але лише у випадках порушення прав, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини;

- *Конституційний Суд України*. Має особливу роль, адже забезпечує відповідність законів і нормативно-правових актів Конституції України. Не є частиною системи судів загальної юрисдикції. Не переглядає рішення місцевих, апеляційних судів або Верховного Суду у конкретних справах. Здійснює конституційний нагляд за діяльністю органів державної влади, але рішення Конституційного Суду мають загальнообов'язковий характер;

- *Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)* — судова інстанція Ради Європи, до якої можуть звертатися громадяни України після вичерпання всіх національних засобів правового захисту. ЄСПЛ розглядає справи, пов'язані з порушенням прав людини, закріплених у Європейській конвенції з прав людини. Його рішення є обов'язковими для виконання державами-учасницями, включаючи Україну, однак ЄСПЛ не є додатковою апеляційною інстанцією національних судів і не скасовує їхніх рішень.

- *Міжнародний кримінальний суд (МКС)* – це постійний міжнародний суд, створений для розгляду справ, пов'язаних із воєнними злочинами, злочинами проти людства та геноцидом. МКС діє незалежно від національних судових систем і втручається лише тоді, коли країна не може або не бажає самостійно розслідувати і карати за ці злочини. МКС не є апеляційною інстанцією для національних кримінальних справ, а розглядає лише ті, що підпадають під його юрисдикцію;

- *інші міжнародні судові інституції*.

Міжнародний Суд ООН (МС ООН). Розглядає спори між державами, що стосуються порушення міжнародного права. Юрисдикція цього суду залежить від згоди сторін.

Міжнародні трибунали ad hoc (наприклад, трибунали щодо колишньої Югославії та Руанди) – тимчасові судові органи, створені для розгляду воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду в конкретних регіонах.

Загалом слід відзначити, що національні суди (місцеві, апеляційні, Верховний Суд) є першочерговими для вирішення спорів та забезпечення правосуддя на рівні держави. Рішення національних судів є обов'язковими, а ЄСПЛ може залучатися лише у випадках порушень прав людини, коли національна система вже не може допомогти. Міжнародні інституції, як-от

МКС, втручаються лише у випадках порушень міжнародного права або злочинів глобального значення. Міжнародний комерційний арбітраж виконує функцію спеціалізованого механізму для приватного розгляду міжнародних комерційних спорів. Таким чином, національні, міжнародні та регіональні інституції діють незалежно, але в межах визначених сфер правовідносин та юрисдикції, які зрештою створюють цілісну систему правосуддя.

Таким чином, національні суди забезпечують основний процес правосуддя, Конституційний Суд гарантує дотримання Конституції, а міжнародні суди (ЄСПЛ, МКС) надають додаткові засоби правового захисту та контролю, коли національна система не може забезпечити справедливість або порушені міжнародні норми.

*Україна як правова держава: сучасні виклики, перспективи за міркуваннями академіка С. М. Прилипка, який з липня 2015 р. по липень 2019 р. працював у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України*¹. Правова система України є складним механізмом, основою якого є Конституція, як основний закон держави. Саме вона визначає принципи, на яких будується система права, владні повноваження й обов'язки громадян, що задає вектор суспільного розвитку. Конституція – це документ найвищої юридичної сили, і жоден інший нормативний акт, ухвалений парламентом чи урядом, органами місцевого самоврядування не може їй суперечити. Так, одним із ключових викликів для розвитку правової держави в Україні є недостатній рівень правової обізнаності громадян. Багато громадян не розуміють, як працює Конституція і чому її дотримання є основою для стабільного розвитку держави. У світі є країни, які не мають письмової конституції, – це Великобританія, Ізраїль, Канада та Австралія. Так, Конституція США складається з преамбули, 7 статей і 27 поправок, але рівень демократії у них на високому щаблі. Сучасне українське законодавство являє собою велику кількість нормативно-правових актів, які часто суперечать один одному і є складними для розуміння, що створює хаос і ускладнює їх застосування. Тут виникає необхідність у професійних фільтрах з-поміж кращих науковців, які дозволять на етапі створення закону оцінити його відповідність Конституції, міжнародним стандартам та реальним потребам суспільства. Залучення академічних експертів НАПрН України, створення інноваційних науково-дослідних центрів у практичних підрозділах (авт.), які здатні найбільш ефективно оцінити той чи інший законопроект, дозволить запобігти прийняттю законів, які суперечать Конституції або порушують права громадян. Війна та сучасні виклики показали, наскільки важливою є міцна правова система. Конституція – це не просто текст, а інструмент, який має працювати на благо суспільства. Проте для її ефективної реалізації потрібна правова свідомість, політична воля та системний підхід до реформ.

¹ Чи існує правова система в Україні? - Сергій Прилипка / Телевсвіт. 19 листопада 2024 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PINf52PDr9k>; Правова система. Закони. Реформи. - Сергій Прилипка / Телевсвіт. 20 листопада 2024 р. URL: https://www.youtube.com/watch?v=8fSWwHu_9Tk

Лише через підвищення правової культури та свідомості громадян ми зможемо побудувати правову державу.

Сучасна правова система України стикається з численними викликами, які потребують негайного вирішення. На сьогодні існує значна кількість нормативно-правових актів, однак їхня системність і узгодженість залишають бажати кращого. Часто підзаконні акти суперечать законам, а іноді й Конституції України, що створює правову невизначеність і ускладнює їхнє застосування. Це є наслідком недостатньої компетенції деяких осіб, залучених до нормотворчого процесу, і вказує на потребу в ґрунтовній кодифікації законодавства. Кодифікація – це систематизація законодавства, що передбачає зведення розрізаних нормативних актів до єдиних кодексів у конкретних сферах. Наприклад, у сфері інноваційної діяльності наразі діє понад 900 нормативно-правових актів, що створює хаос і стримує розвиток інновацій. Аналогічно в пенсійному законодавстві існує близько 27 законів, не враховуючи підзаконні акти, що ускладнює процес їхнього застосування. Особливо важливою є проблема правового забезпечення осіб з інвалідністю, які залишаються соціально незахищеними через фрагментарність відповідних правових норм. У післявоєнний період, коли частка осіб з інвалідністю може досягти 10-12% від усього населення, це питання набуває критичного значення. Забезпечення гідного життя осіб з інвалідністю – це не лише моральний обов'язок держави, а й важливий крок до створення інклюзивного суспільства. В цьому контексті слід брати приклад із міжнародного досвіду. Наприклад, Генрі Форд добровільно залучав осіб з інвалідністю до роботи на своїх підприємствах, показуючи, що вони можуть бути не менш ефективними, ніж інші працівники. Водночас примусове створення робочих місць для інвалідів, як це передбачено в Україні, нерідко викликає опір і не сприяє інтеграції таких осіб у суспільство. Ще однією важливою проблемою є низький рівень юридичної підготовки як депутатів, так і їхніх помічників. У 1990-х роках депутати Верховної Ради активно здобували юридичну освіту, але сьогодні вимоги до компетентності значно знижено. Деякі помічники депутатів навіть не мають вищої освіти, що негативно впливає на якість законотворчої діяльності. Необхідно повернутися до ідеї підвищення кваліфікації державно-політичних діячів, що дозволить створювати якісніші закони, які відповідають Конституції України та міжнародним стандартам.

В умовах сучасних викликів, зокрема післявоєнного відновлення України, необхідно критично оцінити ефективність і доцільність функціонування окремих державних інституцій, зокрема Конституційного Суду. Якщо цей орган при належному фінансуванні не виконує своїх функцій, постає питання, чи має сенс його подальше існування в нинішньому форматі. Можливими шляхами вирішення можуть бути зменшення фінансування, створення відповідної палати у складі Верховного Суду або забезпечення ефективної роботи Суду. Конституційний Суд є важливим, особливо для розгляду ключових нагальних питань, таких як земельна реформа тощо. Водночас, варто

враховувати досвід наукових установ, як-от Академії правових наук, у процесі розробки законодавчих ініціатив. У соціальній сфері існує низка проблем, що вимагають нагального вирішення. Зокрема, студенти, які навчаються у ЗВО, виключені з програм соціального страхування, а період навчання не зараховується до страхового стажу. Це негативно впливає на їхні перспективи при призначенні пенсій. Наприклад, навчання в університеті може тривати до п'яти років, що виключає значну частину потенційного страхового стажу. Окрім цього, внески до пенсійного фонду не здійснюються, оскільки студенти не перебувають у трудових відносинах із навчальними закладами. Подібна ситуація є проявом соціальної несправедливості, яка потребує законодавчого вирішення. Пропоноване впровадження накопичувальної пенсійної системи також викликає сумніви через відсутність розвиненого фондового ринку в Україні. Досвід інших країн свідчить про ризики таких систем, якщо вони впроваджуються без належного економічного підґрунтя. Наприклад, у Чилі накопичувальна система зазнала краху через нестабільність фондового ринку. Натомість солідарна система, яка залишається основою пенсійного забезпечення в багатьох розвинених країнах, має бути доповнена обов'язковими накопиченнями та додатковими добровільними заощадженнями. Соціальні програми повинні стати пріоритетом державної політики, особливо в умовах післявоєнного відновлення. Доцільно перейняти практику Нідерландів, де перед затвердженням державного бюджету приймається соціальний бюджет, який включає витрати на підтримку вразливих категорій населення, студентів, інвалідів та інших. В Україні також є можливості для оптимізації державних витрат, зокрема шляхом перегляду кількості ЗВО, яка значно перевищує потреби. Це сприятиме підвищенню якості освіти та її відповідності потребам ринку праці. Особливу увагу слід приділити молоді, яка масово виїжджає за кордон через відсутність перспектив. Забезпечення доступу до соціальних гарантій, включення до програм страхування, створення умов для самореалізації в Україні – усе це критично важливо для збереження людського капіталу та відновлення економіки країни.

Вступ до ЗВО – важливий етап у житті молоді, однак сучасна система має низку проблем, які потребують вирішення. Для вступу на бюджетну форму навчання необхідно набрати високі бали на зовнішньому незалежному оцінюванні (ЗНО), що є цілком логічною вимогою. Однак ситуація, коли через низькі результати ЗНО навіть на контрактну форму навчання вступити неможливо, виглядає несправедливою. Іноді це призводить до того, що ЗВО приймають усіх охочих, але після першої сесії або першого курсу значна частина студентів відсіюється через небажання або неспроможність навчатися. Особливо відчутним це стає для молоді з сільської місцевості. Через обмежені можливості для вивчення мов і відсутність доступу до якісної освіти такі студенти часто поступаються випускникам елітних гімназій. Проте варто відзначити, що ці студенти засвідчують надзвичайну старанність і наполегливість: уже на третьому

курсі вони нерідко досягають рівня своїх більш підготовлених однолітків. Цей прогрес свідчить про високий потенціал нашої молоді. Водночас, якщо не здійснити реформу освітньої системи, багато талановитих студентів продовжать виїжджати за кордон, обираючи навчання в країнах, де є можливість безплатного здобуття освіти державною мовою (наприклад, у Німеччині чи Чехії). Це створює ризики як для інтелектуального потенціалу країни, так і для її майбутнього розвитку. Україна має багатий інтелектуальний спадок. Багато світових відкриттів і розробок мають українське походження. Наприклад, розщеплення атома відбулося в Харкові. Це знову підкреслює необхідність інвестування в освіту, науку та інновації в Україні. Якщо суспільство не хоче будувати тюрми, воно має будувати школи й університети. Пріоритетом має стати якісне фінансування освітніх закладів, залучення найкращих фахівців, створення сприятливого середовища для розвитку науки й впровадження сучасних методик навчання. Лише так можна забезпечити конкурентоспроможність країни на міжнародній арені. Однак освіта не може існувати ізольовано від політичної та законодавчої систем. Закони, які регулюють усі аспекти нашого життя, мають ухвалювати компетентні й морально відповідальні люди. Нині ж, на жаль, ми нерідко стикаємося з прикладами недолугого законодавства, яке стає приводом для мемів і жартів. У мирний час це могло б викликати лише посмішку, але під час війни такі помилки в законодавстві коштують людських життів і втрати дорогоцінного часу.

Правові відносини супроводжують людину від моменту народження й до завершення життя. Наприклад, соціальне забезпечення охоплює виплати при народженні дитини, забезпечення лікування під час хвороб, соціальний захист у разі непрацевдатності, а також підтримку після смерті у вигляді компенсацій. Так само цивільно-правові відносини присутні у повсякденному житті: кожна покупка, використання транспорту, договірні зобов'язання та навіть питання захисту інтелектуальної власності – усе це нерозривно пов'язане з правовим середовищем. Однією з ключових проблем залишається реформування судової системи, органів прокуратури та МВС, яке нині просувається повільно. Велика кількість органів, як-от ДБР, НАБУ чи НАЗК, потребують не лише належного фінансування, але й координації дій, чітких механізмів взаємодії та дієвості. Однак самою лише кількістю структур проблему не вирішити. Варто зосередитися на якості управління, оптимізації функцій і зміцненні довіри суспільства до цих інституцій. Не менш важливим є питання оптимізації законодавчого органу. В Україні давно назріло обговорення двопалатного парламенту, який міг би служити фільтром для ухвалення важливих рішень, запобігаючи порушенню Конституції та перетягуванню каната між Заходом і Сходом України, як це було у недалекій ретроспективі. За умов такої системи, можливо, вдалося б уникнути деяких катастрофічних рішень, які вплинули на територіальну цілісність держави. Що стосується виконавчої влади, слід звернути увагу на реформу президентської інституції. Якщо президент концентрує у своїх руках виконавчі функції, то роль прем'єр-міністра значною мірою

знецінюється. Раціональним було б передати більшу частину управлінських повноважень виконавчій гілці влади на чолі з прем'єром тощо. А можливо, було б доцільно перейти до президентської форми правління, що дозволить національному лідеру оперативно ухвалювати ефективні рішення, уникнувши затягувань і політичних маніпуляцій. Ситуація в судах є критичною: у багатьох з них кількість суддів значно нижча за необхідну. Потрібно залучати провідних юристів і науковців для розв'язання нагальних питань судової та правової реформи. Академія правових наук може стати важливим майданчиком для наукового супроводу цих змін. Ухвалення недолугих законів, що порушують права громадян, має бути неможливим завдяки створенню ефективних бар'єрів у законодавчому процесі. Таким чином, Україна потребує комплексного реформування всіх напрямів, пов'язаних із захистом прав людини, правосуддям і законотворчістю. Лише об'єднавши зусилля всіх відповідальних інституцій, ми зможемо досягти істотних змін.

Як бачимо, академік С. М. Прилипко, з огляду на досвід роботи у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, наголошує на потребі залучення науковців і експертів для створення якісних законів, відповідних Конституції та міжнародним стандартам. Війна та післявоєнне відновлення висувають нові виклики перед правовою системою. Серед них особливу увагу слід приділити соціальним питанням. Водночас реформи судової системи мають бути спрямовані на підвищення довіри до суддівського корпусу, боротьбу з корупцією та оптимізацію функцій державних органів. Важливим є реформування системи освіти, яка повинна враховувати потреби ринку праці та сприяти збереженню інтелектуального потенціалу країни.

Аналіз тіньового звіту до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. В умовах сьогодення постає важливе питання: якою має бути судова система України, щоб відповідати сучасним викликам і очікуванням суспільства? Задля розуміння її поточного стану було проведено аналіз розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» із звіту Європейської комісії щодо України за 2023 рік¹. Цей звіт дає змогу оцінити ситуацію у судовій та правоохоронній системах, а також у суспільному житті загалом. Не можна оминати увагою випадки корупційних скандалів, що суттєво підірвали довіру до судової системи. Зокрема дії одного з колишніх голів Верховного Суду (будучи у статусі голови) стали яскравим прикладом проблеми етичної відповідальності та добросовісності в суддівському корпусі. Питання етики та прозорості залишаються одним із ключових для формування довіри суспільства до правосуддя. Водночас варто зазначити, що судді України пройшли через суворі випробування на своєму професійному шляху. Відбір, заснований на відкритих конкурсах, численних

¹ Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році / ZMINA. URL: <https://zmina.ua/publication/tinovyj-zvit-do-rozdilu-23-pravosuddya-ta-fundamentalni-prava-zvitu-yevropejskoyi-komisiji-shhodo-ukrayiny-u-2023-roczii/>

тестах та іспитах, дав змогу обрати кращих із кращих. Це сприяло підвищенню якості судових рішень, які сьогодні часто відповідають європейським стандартам гуманності, професіоналізму та виваженості. Хоча система не позбавлена недоліків, зокрема корупції, яка продовжує залишатися серйозною проблемою, слід визнати, за словами С. М. Прилипка, що Верховний Суд України засвідчує високий рівень професіоналізму. Його рішення є підставою для гордості, адже вони втілюють найкращі принципи верховенства права. Треба розуміти, що на судову систему, особливо на Верховний Суд, лягло значне навантаження, однак судді поступово справляються з поставленими завданнями. Для подальшого розвитку необхідне вдосконалення системи управління, побудованої на основі духовних та етичних цінностей, а також створення ефективних механізмів контролю та впливу. Загалом, судова система України має потенціал для подальшого розвитку та зміцнення довіри з боку суспільства. Важливо підтримувати і розвивати професійну спільноту, яка здатна відповідати сучасним викликам і забезпечувати правосуддя на найвищому рівні.

Так, Указом Президента України затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки¹ (далі – Стратегія), в якій окреслені пріоритети вдосконалення законодавства щодо судоустрою, статусу суддів, судочинства та інших інститутів правосуддя, а також невідкладні заходи для покращення діяльності правових інститутів. Водночас визначені й проблеми, які необхідно розв'язати для подальшого вдосконалення функціонування судової влади та здійснення правосуддя. Президент України (Президент) доручив Комісії з питань правової реформи (далі – Комісія) забезпечити розроблення та схвалення Плану дій щодо реалізації Стратегії, щорічне інформування Президента про стан реалізації положень Стратегії, а також щорічне проведення публічного обговорення результатів реалізації положень Стратегії за попередній рік².

Вища рада правосуддя (ВРП) є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів³. ВРП вносить Президенту України подання про призначення судді, ухвалює рішення про переведення судді з

¹ Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 № 231. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

² Тиньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. 523 с. URL: <https://zmina.ua/publication/tinoviy-zvit-do-rozdilu-23-pravosuddya-ta-fundamentalni-prava-zvitu-yevropejskoyi-komisii-shhodo-ukrayiny-u-2023-roczii/>

³ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII, ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.

одного суду до іншого, звільняє суддю з посади, притягає його до дисциплінарної відповідальності, відстороняє суддю від здійснення правосуддя, надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою або арештом тощо. ВРП складається з 21 члена, з яких 10 обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, по два члени – Верховна Рада України (Верховна Рада), з'їзд адвокатів України, всеукраїнська конференція прокурорів, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Ще два члени призначаються Президентом України. Голова ВС входить до складу ВРП за посадою¹.

Протягом січня-червня 2024 року до ВРП надійшло понад 4000 дисциплінарних скарг. Середня кількість скарг, що надходять за місяць – близько 700. Члени ВРП в середньому розглядають 900 скарг на місяць. Із листопада 2023 року до червня 2024-го розглянуто близько 5000 дисциплінарних скарг²

Щодо ролі судової практики Касаційного кримінального суду (ККС) у складі Верховного Суду у навчальному процесі закладів вищої освіти (ЗВО), які готують фахівців за спеціальностями «Право» та «Правоохоронна діяльність», а також підвищенні якості викладання кримінального права України:

- *збагачення теоретичного навчання практичними прикладами.* Завдяки аналізу рішень ККС, курсанти/студенти отримують можливість ознайомитися з реальними випадками застосування кримінального права. Це дозволяє не лише зрозуміти теоретичні положення, а й побачити, як вони реалізуються в конкретних ситуаціях;

- *формування навичок правового аналізу та критичного/аналітичного мислення і юридичної логіки.* Вивчення рішень ККС вчить курсантів/студентів аналізувати і критично оцінювати правові позиції, враховувати як формальні, так і фактичні обставини у справах. Це допомагає їм розвивати здатність до правового мислення та інтерпретації законодавства;

- *ознайомлення з тенденціями правозастосування.* Судова практика ККС розкриває сучасні тенденції в правозастосуванні, зокрема нові підходи до кваліфікації злочинів, призначення покарань, обставин, що виключають кримінальну відповідальність тощо. Це дозволяє курсантам/студентам орієнтуватися в актуальних проблемах та змінюваних позиціях суду;

- *застосування практики у підготовці до правозастосовної діяльності.* Курсанти/студенти, які вивчають практику ККС, краще готові до майбутньої професійної діяльності. Вони навчаються розуміти, як виносяться рішення у конкретних справах, а також як підходити до

¹ Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. URL: <https://zmina.ua/publication/tinovyj-zvit-do-rozdilu-23-pravosuddya-ta-fundamentalni-prava-zvitu-yeuropejskoyi-komisiyi-shhodo-ukrayiny-u-2023-roczji/>

² Протягом січня-червня 2024 року надійшло понад 4 тис. скарг. Вища рада правосуддя. 2024. URL: <https://hcj.gov.ua/news/yes-bude-naybilsh-vymoglyvym-u-pytanniah-vykonannya-ukrayinoyu-yevointegracijnogo-procesu>.

подібних ситуацій у своїй роботі, що є особливо важливим для майбутніх юристів і правоохоронців;

- *поглиблення розуміння принципів кримінального права та процесу.* Вивчення постанов ККС дозволяє курсантам/студентам глибше зрозуміти основні принципи кримінального права, такі як принцип справедливості, рівності перед законом, індивідуалізації покарання тощо. Це підвищує їхню обізнаність у правових стандартах і цінностях, які повинні дотримуватися у практиці;

- *узгодження навчального процесу з судовою практикою.* Викладачі ЗВО можуть використовувати судову практику ККС як основу для оновлення та вдосконалення навчальних матеріалів. Це робить програму підготовки правників і правоохоронців більш релевантною та сучасною, що важливо для конкурентоспроможності випускників на ринку праці.

Отже, судова практика ККС є важливим навчальним ресурсом, що допомагає курсантам/студентам не лише отримати глибші знання з кримінального права, але й сформувати навички, необхідні для роботи у правозахисній сфері.

Висновки. Судова практика, попри відсутність статусу офіційного джерела права, відіграє важливу роль у формуванні підходів до правозастосування та наданні суддями певної правової визначеності, що особливо важливо в кримінальному праві, де завжди є прагнення до справедливості й доцільності.

Звернення українських громадян до ЄСПЛ, міжнародного арбітражу та іноземних судів свідчить про наявність глибоких проблем з довірою до національної судової системи. Недовіра може бути пов'язана з різними факторами, такими як корупція, упередженість, недостатня незалежність суддів. У цьому контексті, міжнародні інстанції часто сприймаються як об'єктивніші та професійніші, хоча, корупція і політичний вплив можуть мати місце і в інших юрисдикціях.

Що стосується визнання рішень іноземних судів за принципами «взаємності та ввічливості», на яких базується міжнародне приватне право, слід сказати, що вони не завжди ефективно працюють у національних та міжнаціональних умовах. Суди інших країн та наші/вітчизняні суди найчастіше з обережністю ставляться до таких рішень, особливо якщо вони не враховують національних правових норм чи суспільних інтересів. Тому питання адаптації правосуддя в Україні до сучасних викликів залишається відкритим і потребує реформування для забезпечення правової визначеності, захисту прав громадян та подолання корупційних ризиків.

Ідея/метафора про асоціацію викладача кримінального права з хірургом та математиком вимагає одночасно точності й творчості, щоб зацікавити курсантів/студентів і розвивати в них критичне мислення:

- *інтерактивні методи навчання.* Включення інтерактивних вправ, обговорень, судових кейсів і симуляцій судових процесів дозволяє студентам навчатися на практиці, моделюючи реальні ситуації;

– *використання реальних прикладів*. Власний досвід або знання з судової практики можуть оживити лекції, роблячи матеріал зрозумілішим та ближчим до життя;

– *закріплення знань*. Постійне повторення ключових понять і їх практичне застосування підсилює розуміння та запам'ятовування;

– *розвиток критичного мислення*. Провокувати курсантів/студентів на обговорення різних підходів до одного й того ж питання, оцінку доказів і моральних дилем;

– *самовдосконалення та актуальність*. Постійне оновлення знань, інтеграція новітніх досліджень, судових рішень та змін у законодавстві робить лекції актуальними і живими.

Кожен виступ викладача, без перебільшення, є актом педагогічної майстерності, адже саме на таких заняттях формується не лише професійна підготовка, а й ціннісні орієнтири майбутніх юристів. Про значення людяності та професіоналізму в діяльності юриста на тлі законів, які можуть викликати не лише обурення, але й, за своєю суттю, суперечити етичним та моральним цінностям суспільства. Приклад закону про «десять колосків» підкреслює, як соціальні умови можуть перетворити правові норми на джерело несправедливості, коли законодавство стоїть вище за базові потреби та людяність. Це резонує із японською та світовою кінематографією та іншими культурними формами, що висвітлюють подібні моральні дилеми.

Поєднання людяності та професіоналізму як необхідних компонентів для юриста добре відображає сутність правосуддя, де юрист має виконувати обов'язок і зберігати етичні принципи. Етика на засадах канонічного права й акцент на необхідності гармонійної взаємодії між церквою і державою сьогодні є надзвичайно важливими. Ідея симфонії церковної і державної влади може бути прикладом того, як духовні цінності могли б впливати на державотворчі процеси, закладаючи основи етики у сфері управління, де правдива справедливість стає фундаментом людяності в політичному і суспільному сенсі життя.

Ідея аналізу постанов пленуму, узагальнень практики Верховного Суду з акцентом на проблемні та спірні питання, а також запровадження спеціального курсу у ЗВО, спрямованого на аналіз судової практики Касаційного кримінального суду сприятиме не лише поглибленню розуміння матеріалу курсантами/студентами, але й розвитку критичного мислення та навичок правового аналізу, що, безумовно, відобразиться на якості підготовки майбутніх фахівців. Розробка коментарів та практичних задач до кожного з рішень Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду спрямовані на покращення розуміння та засвоєння кримінального права. Детальне дослідження постанов Пленуму Верховного Суду, включаючи рішення останніх років (2020-2024), з метою поглибленого аналізу їхнього впливу на формування та розвиток кримінального права є досить важливим за нинішніх умов. Віримо, що наша робота сприятиме кращому розумінню сутності кримінального права як на

національному, так і на міжнародному рівнях, що стане цінним внеском у правову науку та освіту в Україні.

З огляду на важливу роль постанов Верховного Суду у вирішенні складних питань кримінального права, пропонуємо запровадити в закладах вищої освіти (ЗВО) спеціалізований курс, присвячений вивченню та аналізу судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, що загалом сприятиме глибшому засвоєнню принципів та засад кримінального права і стане вагомим інструментом у підготовці майбутніх правників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 № 231. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

2. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. 523 с. URL: <https://zmina.ua/publication/tinovyj-zvit-do-rozdilu-23-pravosuddya-ta-fundamentalni-prava-zvitu-yevropejskoyi-komisiyi-shhodo-ukrayiny-u-2023-rozci/>

3. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII, ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.

4. Протягом січня-червня 2024 року надійшло понад 4 тис. скарг. Вища рада правосуддя. 2024. URL: <https://hcj.gov.ua/news/yes-bude-naybilsh-vumoglyvum-u-pytannyah-vykonannya-ukrayinoyu-yevrointegraciynogo-procesu>.

5. Касаційний кримінальний суд / Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/kas_krim/

Стаття надійшла до редакції 05.12.2024

Ivan V. KRITSAK,

PhD in Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Anna An. GAVRYS

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

THE ROLE OF THE COURT OF CASSATION CRIMINAL COURT IN THE SUPREME COURT IN THE TRAINING OF LAWYERS-LAW ENFORCEMENT OFFICERS IN THE UNITED STATES OF THE MINISTRY OF INTERPRETATION

Court practice occupies a prominent place in the understanding/interpretation of criminal law norms. Although officially judicial precedent is not a source of law in Ukraine, in reality, relying on the Unified State System of Criminal Procedure, that is, the decisions of previous courts, there is

always an opportunity to weigh all the pros and cons for the purpose of uniform and correct understanding and application; fair, expedient and necessary imposition of punishment and making an individual-authoritative decision on the case - a verdict, which will be the final verdict in courts of general jurisdiction until it is appealed to higher appellate and cassation instances, as well as the ECHR, the ICC, etc.

The question arises as to why our citizens are increasingly turning to international commercial arbitration in search of protection of their rights. Because they do not trust the national Ukrainian courts, where corruption operates and everything is interconnected. On the other hand, such corruption is also present in other countries, when there is an opportunity to influence the court in Italy, Britain or many other countries. Everything in this world is relatively and closely interconnected/intertwined with each other. Another dilemma is the practice of recognizing decisions of foreign courts on the basis of the international principle of "reciprocity and civility", which does not always work in domestic realities.

Keywords: *case law, criminal law, judicial system, legal system, shadow report, educational process, quality of education.*